

ARTO TUKIAINEN

Seneca riippumattomuuden jäljillä

Lucius Annaeus Seneca, *Kirjeet Luciliukselle* (Epistulae morales ad Lucilium, n. 65 jaa.).
Suom. Antti T. Oikarinen. Basam Books, Helsinki 2011. 464 s.

Luin Senecan kirjeitä Luciliukselle ensimmäisen kerran filosofian opintojeni alkuvaiheessa vuoden 1990 tietämällä, ja ne ovat siitä saakka kuuluneet suosikkikirjoihini. Iloni olikin suuri, kun sain kuulla uudesta käännöshankkeesta – enkä joutunut pettymään, sillä tämä on hienosti soljuva suomennos. Kaikkia 124 kirjettä ei ole aiemmin suomennettu, ja Oikarinen on täydentänyt käännoistään ytimekkäällä johdannolla, runsaslukuisilla alaviitteillä sekä nimien ja filosofisten suuntausten hakemistolla.

Senecan kieli on suomennoksensakin selkeää, riuskaa ja iskulauseenomaista. Vaikka kirjeissä on paljon argumentaatiota stoalaisten näkemysten puolesta, ne ovat silti yleensä luontevan jutustelevia. Tuntuu tosiaan siltä kuin Seneca olisi kirjoittanut ne pitkässä kirjeenvaihtokirjeessä, vaikka todennäköisesti hän kyllä jo alun perin tarkoitti kirjeensä myös laajempien lukijakuntien ojenukseksi.

Filosofia hyveiden harjoittamisena

Seneca neuvoo ystävänsä Luciliusta sinnikkääseen filosofiseen elämäntapaan. Oikeastaan kirja on laaja vastaus kysymyksiin: ”Millaista on filosofinen elämä, ja miksi sitä kannattaa harjoittaa?” Yleispiirteinen vastaus on se, että filosofia on vii-

sauden tavoittelua eikä ihminen voi elää onnellista tai edes siedettävää elämää ilman viisautta.

Seneca sanoo kirjoittavansa re-septejä, jotka on havainnut toimiviksi omassa elämässään. Filosofia ja eritoten filosofinen neuvonta on hänen mukaansa analogista lääketieteelle: siinä missä lääketiede hoitaa ruumista, filosofia edistää mielen-vevyyttä. Monet hoitokeinoista on jo esitetty aiemmassa filosofisessa kirjallisuudessa, johon Seneca kehottaakin meitä paneutumaan. Vaikka hän itse katsoo kuuluvansa stoa-laisiin, kirjeissä lainataan lukemattomia muiden hellenistisen kauden ja Rooman suuruuden ajan pääsuuntausten edustajia, erityisesti Epikurosta. Seneca suhtautuu filosofian historiaan avoimielisesti ja omaksuu sieltä sen, mitä pystyy käyttämään hyväkseen.

Senecan mukaan viisaan elämän tärkein asia on hyve, ja filosofia on siis hyveen harjoittamista eli ajattelua ja toimintaa hyveitä noudattaen sekä niiden vaikutusta syventäen. Filosofia on paitsi opiskelua, kirjoittamista ja keskustelua myös oma-kohtaista reflektiota, oikeanlaisen asenteen hakemista ja luonteen kehittämistä. Seneca varoittaa toistuvasti vaarasta jäädä pelkälle sanojen pyörittelyn ja muiden ihmisten kirjoitusten tutkimisen tasolle: oikea filosofia ”muokkaa ja rakentaa sieluumme, panee elämämme järjestykseen, viitoittaa tekomme” (50).

Usein Seneca mainitsee kardinaali-lyhyet eli oikeudenmukaisuuden, kohtuullisuuden, järkevyyden ja rohkeuden. Toisinaan hän taas puhuu kunniallisuudesta: ”Mikset sinä, hyvä Lucilius, pitäisi onnellisen elämän tärkeimpänä välineenä sitä vakaumusta, että hyvää on yksin se, mikä on kunniallista?” (189). Ehkäpä kaikki hyveet voidaan nähdä kunniallisuuden muodoiksi.

Seneca antaa monenlaisia neuvoja kunniallisuuden edistämiseksi. Kannattaa esimerkiksi välttää ahneita, himokkaita, karkeita, äkkipikaisia ja ihailunkipeitä ihmisiä, koska heidän paheensa tarttuvat ja saastuttavat. Kääntäen olisi järkevää hakeutua sellaisten ihmisten seuraan, jotka ovat kiinnostuneita samanlaisista asioista kuin me itse ja joilta voimme saada hyviä vaikutteita. On löydettävä esikuvia ja neuvonantajia. Täytyy myös tarvittaessa jättää liikeasiat vähemmälle huomiolle, jotta voi keskittyä itseään ja muita hyödyttäviin kirjallis-filosofisiin harrasteisiin.

Maailma ei ole hyvä eikä paha

Hallitseva kunniallisuuden muoto on Senecalla riippumattomuus vaihtumattomuus ulkopuolisen maailman asioista, kohotautuminen kohtalon ja onnettaren iskujen ulottumattomiin. Tarvitaan

lujaa mieltä, joka ei antaudu valittelemaan vaikeuksista ja menetyksistä. Elämä ei ole Senecan mukaan pehmeää tyynyillä kellumista vaan koettelemusten sarja, jossa kysytään jatkuvasti: ”Kestätkö tämän, entä vielä tämän?” Vaikka Oikarinen kiirehtii huomauttamaan Senecan filosofian sopivan myös naisille, teoksessa on kuitenkin paljon miehekkäitä sotilaselämän metaforia: vihollisten uhkaavia keihäitä ja linnoitusten vahvistamista. Olemme turvassa vain, jos kykenemme vahvistamaan sisäistä linnoitustamme.

Vahvistamisen ytimessä on ajatus siitä, että emme pidä asenteistamme riippumattoman maailman asioita hyvinä emmekä pahoina. Emme ylistä emmekä kiroa niitä. Tämä on hiljaisen hyväksyvää suhtautumista siihen, mihin emme kykene vaikuttamaan: annetaan asioiden olla niin kuin ne ovat ja tapahtua niin kuin ne tapahtuvat.

”Jokainen suuressa määrin sattuman antimille antautunut on valmistanut itselleen suunnattoman, loppumattoman mielenhäiriölähteen. Turvaan kulkevalla on vain tämä yksi tie: ulkoisten asioiden halveksunta ja kunnialliseen tyytyminen” (190)

Niin kauan kuin ihminen asettaa toivonsa maailman asioihin, hänen tyytyväisyytensä on niiden armoilla. Hän odottaa rauhattomana, sat-

tuvatko hänen tavoitteensa toteutumaan; hän pelkää saavuttamiensa asioiden menetystä. Filosofian päämääränä on mielenrentyys, joka ei riipu siitä, miten asiat sattuvat sujumaan.

Kohottautuminen onnettaren ulottumattomiin onnistuu paremmin, jos tekee ennakoivia henkisiä harjoituksia mahdollisia vastoinkäymisiä varten. Yllättävät iskut suistavat mielen raiteiltaan, ja siksi on jo ennalta arvattava, mitä kaikkea meiltä saatetaan riistää ja millaisille onnettomuuksille olemme alttiita. Järkevä ihminen ei Senecan mukaan ylläty mistään koettelemuksesta, sillä hän on varautunut mielessään kaikkeen. Ennakoiva mietiskely myös tekee meistä kiitollisempia nykyisiä olosuhteitamme kohtaan: asiat saattavat olla nyt jossain suhteessa huonosti, mutta ne voisivat olla vielä paljon kehnommin. Seneca yrittää varmasti rauhoitella itseäänkin samalla kun neuvoa Luciliusta. Hänen kirjoituksissaan on uhoa ja nyrkin puiamista etenkin lähestyvän kuoleman suuntaan. Senecahan oli kirjeitä kirjoittaessaan jo yli 60-vuotias, ja poliittinen tilanne oli hyvin vaarallinen.

Toisinaan Seneca suosittelee myös vapaaehtoista koettelemuksille altistumista, esimerkiksi vaatimattoman ruokavalion noudattamista köyhyyden varalta. Kun tutustuu siihen, mitä pelkää, saattaa huomata, että sitä voi sietää vallan hyvin.

Riippumattomuus luonnehtii kaikkia hyveitä. Ne ovat ihmisen omassa vallassa ja sanan varsinaisessa mielessä hänen omaansa. Edes ruumiimme ei ole kokonaan omamme. Tulemme sairaiksi ja kätemme saattavat tärstä tai kasvomme punastua toiveidemme vastaisesti. Ylpeitä meidän kannattaa olla Senecan mukaan vain siitä, mikä on aidosti omamme. Kaikella muulla ylpeily on alhaista ja houkkamaista.

Stoalaisten erottelu onnellisuutta tuottavaan hyvyyteen ja ”valinnan arvoisiin yhdentekevyyksiin” on vaikuttanut monista keinotekoisesta jyrkältä. Ainakin ruumiin terveyttä täytynee pitää onnellisuutta edistävänä hyvänä asiana, vaikka se on osittain onnettaren vallassa. (Ja ehkäpä myös ruumiin terveyttä edistävät fyysiset harjoitukset voidaan nähdä filosofisen elämän osiksi siinä missä henkiset – sikäli kuin fyysisiä ja henkisiä harjoituksia edes aina voidaan erottaa toisistaan. Joka tapauksessa Seneca itse tekee fyysisiä harjoituksia ja suosittelee niitä lukijoilleen.) Tämä varaus ei juuri vähennä Senecan ansioita. Hänen ylevät kirjoituksensa kannustavat meitä tavoittelemaan asenteita, joita muuten saattaisimme pitää liian vaikeina. Ne myös lohduttavat ja rohkaisevat meitä, jos esimerkiksi häpeämme huonoa asemaamme tai suuremme menetyksiämme.